

Пелипась М.І.

УДК 821.161. 2+8.01.631.5.(477.75)

ЕПІТЕТ У ПОЕЗІЇ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ (НА МАТЕРІАЛІ ЦИКЛУ «В КРИМУ. 3 КРИМСЬКИХ ОБРАЗІВ»)

Олександр Олесь увійшов в українську літературу як основоположник романсової лірики. Серед поетів початку ХХ століття його творчість вирізняється яскравою палітрою почуттів, щирістю та інтелектуалізмом, за що і названо Олександра Олеся «українським Гейне». Тривалий час творчість митця замовчувалася. Це зумовлено передусім ідеологічними тенденціями. Однак на сьогодні ми маємо змогу відкрити нові аспекти його творчого доробку.

Поезія Олександра Олеся стала об'єктом вивчення таких учених, як О. Бабишкіна, Б. Буряка, М. Зерова, Ю. Мельничука, В. Яременка, М. Жулинського, М. Сулими, Р. Радишевського та ін. Дослідники звертали увагу на місце митця в літературному контексті доби, на історію написання творів, з'ясовували провідні мотиви лірики, ідейний зміст його поетичних збірок та ін.

Нині дедалі більше зростає інтерес учених до художньої мови Олександра Олеся, свідченням чого стали праці А. Мойсієнка, К. Голобородько, Т. Вільчинської, С. Єрмоленко та ін. Однак роботи, в якій би окремо розглядалося використання тропів у кримській поезії цього лірика досі так і не існує. Це зумовило **актуальність** запропонованого дослідження.

Мета статті полягає в з'ясуванні функціонування епітетів у поезії Олександра Олеся, зокрема в циклі «В Криму. 3 кримських образів». Зазначена **мета** передбачає вирішення наступних **завдань**:

- **визначити** епітети за граматичним вираженням в кримській поезії Олександра Олеся;
- **окреслити** групи художніх означень в ліриці поета за значенням;
- **з'ясувати** роль епітетів у художній мові митця.

Перебування Олександра Олеся в Криму датується 1906 і 1908 роками. Свої враження від відвідування кримської землі поет висловив у циклі «В Криму. 3 кримських образів», який увійшов до збірки «З журбою радість обнялась». Ця лірика відзначається специфічними рисами, на що вказує В. Гуменюк: «Кримські вірші О. Олеся позначені характерною для нього мальовничістю та мелодійністю, але тут, здається, особлива відчутна неповторна лагідність його ліричного письма, не раз контрасти «журби і радості» втрачають конфліктну протиставленість, справді обнімаються, поєднуються, обертаються імпресіоністичною грою півтонів, тихих переливів, в яких водночас дається взнаки символістська таємничість» [1, с. 280].

Кримська лірика Олександра Олеся оригінальна та самобутня, це відображено передусім на рівні поетичної мови. Різноманіття тропів, неординарність у виборі стилістичних фігур, багатозначність образів – ознаки творчої індивідуальності даного поета.

Епітет у поезії Олександра Олеся стає інструментом, завдяки якому твориться авторська картина почуттів і переживань, твориться нова естетична дійсність.

За граматичним вираженням у циклі «В Криму. 3 кримських образів» виділяємо такі групи епітетів: ад'єктивні, дієприкметникові та адвербіальні. Прикладами ад'єктивних епітетів у художньому тексті Олександра Олеся є: *пишний дуб*, *високі явори* («Ходім відсіль, де радощів немає»), *ясне море* («Казка ночі»), *сіра скеля* («На сірій скелі мак цвіте»), *люте горе* («Вічне море вічно летиться»), *голубий степ* («Біг я далеко від смутку і горя»), *ніжна пісня* («Затремтіли струни у душі мої...»), *палке благання* («В провалля розпачу, де плив я без весла») та ін. Такі означення домінують у поезії цього лірика.

Серед дієприкметникових художніх означень циклу виділяємо такі: *захоплений* красою («В сріблястім морі сад втонув»), *троянди-розквітлі* («Вийди, о вийди! Я жду тебе, жду!»), *осріблені* сосни, *осяяні гори* («Осріблені місяцем гори блищать»), *заквітчані* луги («Ходім відсіль, де радощів немає») та ін.

Меншу кількість у поезії Олександра Олеся становлять адвербіальні епітети: *тихо* полетіли («В обіймах хмар мовчали скелі...»), *могутньо* співало («Біг я далеко від смутку і горя»), *бились шалено* («В години розпачу») тощо.

У циклі «В Криму. 3 кримських образів» відповідно до класифікації Л. Шутової [2, с. 7] серед епітетів за значенням виділяємо: епітети зорової семантики, внутрішньо-психологічного сприйняття, акустичні, смакові, тактильні. Найбільше серед перерахованих художніх означень представлена група епітетів зорової семантики. Вони розкривають авторську кольорову візію світу.

Дослідник Р. Радишевський слушно зауважує, що «Олесь... є одним з найкращих поетів-мариністів» [3, с. 17]. Саме тому у віршах поета так часто вживаний епітет «срібний»: *срібні* води («Глянь, мій милий, скільки вроди»), *сріблясте* море («В сріблястім морі сад втонув»), *сріблястії* шати («Вийди, о вийди! Я жду тебе, жду!»), *срібні* акорди («Срібні акорди, що з серця знялись»). Епітет «срібний» у поезії Олександра Олеся позначає водну стихію, це холодний колір, який автор використовує задля увиразнення свого емоційного стану від споглядання кримських краєвидів.

Художнє означення «срібний» подеколи сполучається із епітетом «зелений»: *зеленосрібна* ковила («Ходім відсіль, де радощів немає»). Епітет «зелений» виступає в кримській поезії О. Олеся на позначення зелені, це передусім колір життя: *сяєво зелене* («В сріблястім морі сад втонув»), трави *смарагдові* («Ходім відсіль, де радощів немає»).

Оскільки О. Олесь був поетом-мариністом, то для нього важливим було показати гру сонячних променів, для цього він використовує епітет «золотий»: *золоті* вершини («Літній вечір... Гори в млі»), *хмари злотні*, *сонце золоте* («Коли на крилах хмари злотні»). Олександр Олесь вживає також у циклі

«В Криму. З кримських образів» відтінки синього та білий кольори: степ *голубий* («Біг я далеко від смутку і горя»), *синє* небо, *блакитна* пустеля («В провалля розпачу, де плив я без весла»), *білі* яблуні («Казка ночі»).

Зображуючи кримські краєвиди поет нерідко вдається і до контрастів, що позначено і на епітетах зорової семантики, зокрема світло у його поезії контрастує із темрявою:

Стало знов *темніше*... хмари позвисали,
Вилетіли сови, вибігли шакали [4, с.104].

Порівняємо з початком наступної строфи:

В хмарах *світлі*... зорі, в тюрмах вільні духом...
Ой нависла стума над народним рухом [4, с. 114].

До використання такого епітета зорової семантики, як «чорний» Олександр Олесь вдається в поезіях «В провалля розпачу, де плив я без весла» – безодні *темні*, «Над трупами» – *чорний* гвіздок, «Цілий день ти нудилась в кімнаті своїй» – *чорні* хмари, *чорні* віі. Вживає також автор відтінок чорного кольору – «сірий» задля зображення скель («Вічне море вічно лється», «На сірій скелі мак цвіте»).

Окремо в ліриці Олександра Олеся серед художніх означень зорової семантики варто виділити епітет «червоний». Він позначає жагу до життя, уособлюється із боротьбою: кров *червона*, *червоний* стяг («Ми не кинемо зброї своєї»). Інколи епітет «ясний» стає заміником червоного кольору: кров *ясна* («Ха-ха! ха-ха! краса яка!»). Вживає поет і відтінок червоного кольору – рожевий, зокрема *рожевий* мак («Хай щебечуть поцілунки»).

Відтворюючи красу природу за допомогою епітетів зорової семантики, Олександр Олесь в кримській ліриці використовує акустичні епітети. І тут він також вдається до контрастів, змінюючи звукову амплітуду: *дужий* спів («Я на камені над морем»), *ніжна* пісня («Затремтіли струни у душі мої...»), *тихо* полетіли («В обіймах хмар мовчали скелі...»). Інколи Олександр Олесь передає взагалі картину беззвучності за допомогою епітетів *глухий* («Глянь, мій милий, скільки вроди») і *німі* («В обіймах хмар мовчали скелі...»).

Задля більшого увиразнення естетичної дійсності Олександр Кандиба поруч із епітетами зорової семантики, акустичними, використовує і тактильні. У поетичному циклі «В Криму. З кримських образів» такі епітети позначають тепло та холод: кров *гаряча* («Ми не кинемо зброї своєї»), *гарячі* трупи («Стало знов темніше...хмари позвисали»), *холодний* батько («Над трупами»). Серед тактильних епітетів зустрічається епітет «гострий» – *гострі* коси («Ми не кинемо зброї своєї»).

Серед епітетів за значенням в кримській ліриці Олександра Олеся найменше представлені смакові. Це поодинокі художні означення «солодкий»:

Коли на крилах хмари злотні
На землю вечір принесуть,
Вони летять на верхогір'я
І там *солодкий* спокій п'ють...[4, с. 101].

Аналізуючи поетичний доробок Олександра Кандиби, літературознавець С. Єфремов зазначав: «любив він ... природу, яку взагалі вмів відчутти й змалювати, добираючи тонів з неї до переживань власного серця» [5, с. 585], на це вказують епітети внутрішньо-психологічного сприйняття. Вони характеризують внутрішній стан ліричного героя, його почуття від споглядання краси кримських краєвидів.

При зображенні душевного смутку поет користується такими епітетами, як «невтішний»: серце *невтішне* («Біг я далеко від смутку і горя»), журба *невтішна* («Прийди, прийди..Нудьгую по тобі»), «жалібний»: звуки *жалібні* («На концерті»). Інколи стан журби Олександр Олесь позначає епітетом «ніжний»:

Ходім туди, де пишний дуб з вербою
Не розлучиться й на мить...
Де ясень з *ніжною* журбою
Стрункій березі щось шумить [4, с. 106].

Негативні емоції автор висловлює за допомогою художнього означення «злий»: вітер *злий* («На сірій скелі мак цвіте»). Піднесений ж настрій ліричного героя підкреслено такими епітетами в кримській ліриці Олександра Олеся: «веселий» (*веселі* поля («Ходім відсіль, де радощів немає»), «втішний» (*втішний* хлопчик («Над трупами»), «ласкавий» (*ласкаво*.. сонце сяє («На концерті»), «прекрасний» (*прекрасний* рай («Ха-ха! ха-ха! краса яка!»).

Емоційно-вольові процеси поет відтворює за допомогою епітетів: «дужий» (*дужі* бажання («Ми не кинемо зброї своєї»), «палкий» (*палке* благаання («В провалля розпачу, де плив я без весла»), «вільний» (в тюрмах *вільні* духом («Стало знов темніше...хмари позвисали»).

Отже, епітет у ліриці Олександра Олеся є одним з найуживаніших поетичних засобів. За допомогою художніх означень у циклі «В Криму. З кримських образів» автор передає внутрішній стан свого ліричного героя, описує мальовничі картини кримських краєвидів, висловлює свої думки, емоції. Епітети надають поезії Олександра Олеся вишуканості, надзвичайної виразності та мелодійності.

Джерела та література:

1. Гуменюк В. Кримські мотиви у новітній українській літературі / В. Гуменюк. – Сімферополь : Таврія, 2007. – 320 с.
2. Шутова Л. І. Епітет в українській поезії 20-30-х років ХХ століття (структурно-семантичний і функціональний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. І. Шутова. – К., 2003. – 21 с.
3. Радишевський Р. Журба і радість Олександра Олесь / Р. Радишевський // Олесь О. Поетичні твори : в 2 т. / О. Олесь. – К., 1990. – Т. 1. – С. 5-47.
4. Олесь О. Вибране / О. Олесь. – К. : Радянський письменник, 1958. – 520 с.
5. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К. : Femina, 1995. – 686 с.

Ханджани Лейла**УДК 811.161.1+811.222.1****АНАЛИЗ МОДАЛЬНОГО ЗНАЧЕНИЯ «НЕОБХОДИМОСТИ» В РУССКОМ И ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКАХ**

Постановка проблемы. Как известно, изучение модальности в лингвистике имеет давнюю традицию. Проблемам модальности посвящено много работ, в которых понятие модальности трактуется по-разному, но все же многие проблемы, связанные с этой категорией, остаются нерешенными. Объясняется это, очевидно сложностью понятия категории модальности и обширностью проблем, охватываемых ею. Определяемая как совокупность значений, отражающих различные отношения в системе «говорящий-сообщение-действительность», модальность утрачивает статус единой категории, требующей однородности входящих в неё элементов и системности средств выражения.

Основная часть. Модальность является не только языковым понятием, рассматривается с разных точек зрения, что порождает разнообразие подходов к изучению данной категории. Рассмотрим сущность модальности и различные трактовки этого понятия. Концепция В.В. Виноградова, рассматривающая модальность как семантическую категорию широкого объема, играет важную роль в русском языкознании. Он пишет: «Каждое предложение включает в себя как существенный конструктивный признак, модальное значение, т.е. содержит в себе указание на отношение к действительности. Любое целостное выражение мысли, чувства, побуждения, отражая действительность в той или иной форме высказывания, облекается в одну из существующих в данной системе языка интонационных схем предложения и выражает одно из синтаксических значений, которые в своей совокупности образуют категорию модальности» [5, 55-56].

В грамматике-80 термин «модальность» обозначает разные явления, объединяемые тем, что все они так или иначе – грамматически, лексически, интонационно – выражают отношение говорящего к сообщаемому и сообщаемого к действительности [9, 240].

Г.А.Золотова считает, что «модальность – понятие сложное и многоплановое, включающее разнородные модальные характеристики, которые проявляются в разных аспектах структуры предложения, зачастую наслаиваясь одна на другую» [6, 140]. Модальность предложения рассматривается как субъективно-объективное отношение содержания высказывания к действительности с точки зрения его реальности, соответствия или несоответствия действительности [6, 143].

В современном русском языке категория модальности передается разными средствами, при этом различия в способах выражения этой категории отчасти связаны с внутренними различиями её синтаксико-семантических функций. Субъективная модальность, т.е. отношение говорящего к сообщаемому, в отличие от объективной модальности является факультативным признаком высказывания. Семантический объём субъективной модальности шире семантического объёма объективной модальности. Во многих исследованиях подчеркивается условность противопоставления объективной и субъективной модальности. По мнению А.М. Пешковского, категория модальности выражает только одно отношение – отношение говорящего к той связи, которая устанавливается им же между содержанием данного высказывания и действительностью, т.е. «отношение к отношению» [7, 106]. Швейцарский ученый Ш. Балли предложил для двух слагаемых значения предложения названия диктум (объективное содержание) и модус (выражение позиции мыслящего субъекта, его отношению к этому содержанию) [1, 34-38]. Семантика необходимости имеет особый статус в системе модальных значений. Хотя интерес к проблеме субкатегоризаций значений необходимости возник давно, до настоящего времени вопрос о разграничении значений долженствования, необходимости, вынужденности остаётся дискуссионным. Одни исследователи признают в качестве инвариантного для данной группы значение необходимости (С.С.Ваулина, С.Н.Цейтлин), другие – значение долженствования (Н.Ю.Шведова). Согласно иным исследовательским позициям, инвариантным считается значение вынужденности [11]. Значения долженствования представляет такую связь между субъектом и действием, которая обусловлена причинами, связанными с внутренним осознанием субъектом обязательности действия. Выполнение потенциального действия предьявляется субъекту как долг, не зависящий от его воли, желаний или иных субъективных обстоятельств. Семантически родственными значениями микрополя необходимости являются значения потребности и вынужденности. В некоторых случаях потенциальные действия представлены как нежелательные для субъекта, то есть вынужденные, что, тем не менее, не является строго обязательными. Значение потребности, напротив, представляет положительно оцениваемую ситуацию, поскольку осуществление